

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ

Миколенко О. М. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Стан кримінального судочинства в Україні сьогодні характеризується проведенням реформ, основною ідеєю яких є удосконалення кримінального провадження з врахуванням правових традицій нашої держави та європейських моделей кримінального процесу. Актуальним є питання пошуку таких форм судочинства, які б враховували, з одного боку складність кримінального правопорушення, що розглядається, а, з другого - правові наслідки, які настають в результаті такого розгляду.

Одне з найбільш важливих завдань кримінального провадження пов'язане з застосуванням оптимальної кримінальної процесуальної форми. Історія розвитку кримінального процесуального законодавства показує, що суб'єкт правотворчої діяльності весь час прагнув до уніфікації кримінальної процесуальної форми. Але з часом, в суспільстві виникла потреба до формування та утворення в межах кримінального процесу різних за змістом та процедурою видів процесуальної форми.

Свого часу проблеми диференціації кримінальної процесуальної форми досліджували: В. Д. Арсеньєв, А. П. Гуляєв, В. А. Стрёмовський, М. С. Строгович, М. Л. Якуб та ін. Але не інтерес до цієї теми не зникає і в сучасний період. Більше того, вона отримує нові форми вирішення, які із часом доводять корисність диференційованого порядку кримінального провадження. Різні аспекти цієї проблематики досліджено у роботах Ю. М. Грошевого, К.Б. Калиновського, Х. У. Рустамова, О. В. Рябцевої, О. В. Смирнова, Т. В. Трубнікової, Ю.К. Якимовича та інших вчених.

Диференціація кримінальної процесуальної форми знаходить вираження в такій побудові кримінального процесу, де поряд із звичайним порядком існують процесуальні форми, які передбачають як спрощення процедури розслідування та судового розгляду по певних категоріях справ, так і ускладнення по інших справах.

Прихильники диференціації вважають, що існування єдиного порядку провадження по всіх категоріях справ не забезпечує ефективність та доступність правосуддя. До того ж нівелюється принцип індивідуальності і не враховуються обставини конкретної справи. Одним із аргументів на користь диференціації є сприйняття її як процесуальної економії, хоча таке сприйняття охоплює далеко не всі переваги існування окремих форм кримінального провадження.

Свого часу М.С. Строгович та Т.М. Добровольська категорично не сприймали ідею диференціації і вважали, що лише уніфікація може гарантувати стабільність, справедливість, законність реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу. М.С. Строгович взагалі вважав, що через диференціацію нівелюються основні правові принципи. До того ж, існування спрощених форм кримінального процесу, на його думку, позбавлене логічної основи та не виправдовується на практиці [1, с. 234]. Натомість, Ю.М. Грошевой, Х.Ц. Рустамов, Ю.К. Якимович, М.Л. Якуб пропонують в кримінальному процесу виділяти різні провадження: звичайне, спрощене та провадження з більш складною процесуальною формою.

На необхідності диференціації процесуальної форми наголошується й у міжнародних документах у галузі кримінального судочинства, зокрема, в Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87)18 від 17 вересня 1987 р. щодо спрощення кримінального правосуддя [2]. Крім вище зазначених Рекомендацій, 24 липня 2002 р. Економічна та соціальна рада при ООН ухвалила резолюцію «Про основні принципи програм відновлюючого правосуддя у кримінальних справах» та Рамкове рішення ради ЄС від 15 березня 2001 р. «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» [3]. Ці міжнародні акти рекомендують країнам: розвивати та впроваджувати в національне законодавство відновлююче правосуддя; створювати умови для реальної реалізації принципу диспозитивності під час захисту прав учасників провадження.

В англосаксонській системі права також існують норми, що стосуються диференціації. Яскравим прикладом є «угоди про визнання вини», які було легалізовано ще у 1968-1970 рр. Верховним Судом США. Дані факти свідчать про активне застосування форм спрощеного кримінального провадження [4].

Слід зазначити, що кримінальна процесуальна форма поєднує у собі два аспекти: кримінально-правовий та процесуальний. На основі цього можна виділити дві підстави для проведення диференціації:

- а) кримінально-правова підстава (зокрема, ступінь суспільної небезпечності злочину);
- б) кримінальна процесуальна підстава (зокрема, ступінь складності встановлення фактичних обставин справи; наявність певних властивостей у особи, щодо якої ведеться провадження, або у особи, що постраждала від злочину; суспільна значимість справ; думка особи, щодо якої ведеться провадження, або особи, що постраждала від злочину, про заміну спрощеного провадження звичайним).

Ці підстави застосовуються не лише для віднесення справ певних категорій до спрощених проваджень, а й для диференціації процесуальних форм взагалі. До підстав такої диференціації, на нашу думку, окрім ступеня суспільної небезпеки злочину, необхідно віднести характеристику суб'єкта, який вчинив правопорушення (вік, осудність, сімейний стан, мотиви тощо), форми вини і наявність співучасників. Лише завдяки аналізу усіх цих

підстав можна в повній мірі говорити про застосування диференціації процесуальної форми, і саме в цьому випадку вона буде логічною, обґрунтованою та доцільною.

Законодавець, врахувавши зарубіжний досвід щодо диференціації форм кримінального провадження, сучасний стан національного законодавства України, правові традиції та досвід суб'єктів правоохоронної діяльності, передбачив такі форми кримінального провадження:

- спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень (Глава 24 -1);
- кримінальне провадження про кримінальні проступки (Глава 25; § 1 Глави 30);
- кримінальне провадження на підставі угод (Глава 35);
- кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (Глава 36);
- кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (Глава 37);
- кримінальне провадження щодо неповнолітніх (Глава 38);
- кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Глава 39);
- кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (Глава 40);
- кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (Глава 41) [5].

Позитивним ефектом диференціації є створення реальних передумов для своєчасного, справедливого та ефективного захисту прав і законних інтересів учасників процесу. До того ж, існування кількох форм кримінального провадження не призводить до невиправданих затрат.

Варто зауважити, що між уніфікацією і диференціацією процесуальної форми існує тісний зв'язок. Диференціація є можливою лише за умови існування уніфікованої форми. Уніфікація ж процесуальної форми є своєрідним результатом диференціації більш широкого явища, яким виступає юридичний процес у цілому.

Сучасна диференціація форм кримінального провадження свідчить про гнучкість кримінального процесу та його адаптованість до вимог суспільства і системи правосуддя в нашій країні. Чим більше в кримінальному процесі виділено диференційованих процесуальних форм, тим більший рівень правової захищеності мають учасники кримінального провадження.

Література:

1. Курс советского уголовного процесса. В 2 Т. / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968-1970. – Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – 1968. – 469 с.
2. Рекомендация N 6 R(87)18 Комитета министров Совета Европы государствам-членам «Относительно упрощения уголовного правосудия» от 17 сентября 1987 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_339. – Назва з екрану.
3. Матеріали Конгресу ООН з попередження злочинності і поведінки з правопорушниками // Правонарушитель и жертвы: ответственность и справедливость в процессе отправления уголовного правосудия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua.org.russian>. – Назва з екрану.
4. Власова Г. Порівняльна характеристика спрощеного судочинства у США та окремих європейських країн / Г. Власова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2_92_2014/rozdil_4_kriminalne_ta_kriminalno_vikonache_pra

vo_kriminologija_kriminalnij_proces/g_vlasova_porivnjalna_karakteristika_sproshhenogo_sudo
chinstva_u_ssha_ta_okremikh_evropejskikh_krajin/27-1-0-136. – Назва з екрану.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№90-91).